

Szabályalkotó tevékenység a Jászkun kerület községeiben (1702–1745) és a székely falvakban

BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET

(történész, levéltáros, ny. múzeumigazgató, Kiskun Múzeum)

Legislative Activity in the Municipalities of the Jászkun District (1702–1745) and in the Szekler Villages

The study reviews the emergence of community legal customs, known as the Jászkun redemption, established before 1745 within the administrative and juridical unit of the Jászkun district, based on archival documents. The author compares the methods of creating local laws in the Jászkun district with the statute-making processes in the Szekler villages. She identifies the common origins of local legislation in both areas and delves into the examination of the societal impact of local laws and statutes.

Keywords: folk law, legal customs of Jászkun District (1702-1745), redemptio, Jászkun statutes, Szekler village laws in Transylvania

A jász-kun és a székely autonómia jogi alapjai

Az 1279. augusztus 10-én királyi kettős pecsét alatt kiadott oklevelet, amit Szűcs Jenő bullának, mások keresztségi kiváltságlevélnek neveznek, a kunok alkotmánylevelének tekinthetjük. Benne az engedmények egyik része az etnikai különállás megtartását, másik része autonómiájuk szabályozását célozta, belefoglalva a kun társadalom szokásjogát. Jogot kaptak a letelepülésre elnyert koronabirtok szabad birtoklására. A kiváltságlevél fontos eleme alsófokú autonómiájuk elismerése, amelybe befoglalták a kun társadalom szokásjogát.

A kun törvény megszületésekor a kunok nemzetségi társadalomban éltek. A legfontosabb környezetükhöz való illeszkedésük elősegítése, keresztény hitre térítésük, s ezáltal megtelepítésük volt. Más történészekkel egyetértve azt gondolom, a jászok kiváltságai a kunokéval azonosak, de legalább hasonlóak voltak.¹ Autonómiájuk a 14. századtól, s főleg a 15. században kialakult székszervezetektől bizonyítottan azonos módon fejlődött, mint a kunoké.

A székelyek kiváltságait nem egyetlen kiemelt privilégium jeleníti meg, amint a kunoknál a kun törvény. A székelység különleges jogalanyiség volt, ami a székely vérből származást és az azzal járó jogok összességét jelentette. „Veszületett nemzetségi jog, amit a székely nem csak szülőföldjén élvezett, de nem vesztett el, hanem magával vitte, ha máshová költözött is.”² A 13. századi székely telepítéseket a területek királyi várbirtok volta tette lehetővé. Körükben a nemzetségi földközösség helyébe a falvak szerinti földközösség lépett, a hivatalviselésben a leszármazás szerinti helyébe a birtok szerinti. Autonómiájuk széleskörű belső önkormányzatot engedett, ami a székely községek maguk számára hozott rendtartásain nyugodott. A székely jogszokásokat

¹ Kiss 1979: 45–46; Botka 2000: 27–28; Szabó 1974.

² Szádeczki-Kardoss 1927: 53.

1555. április 24-én Marosvásárhelyen az erdélyi országgyűlés kodifikálta. Az ekkor törvényerőre emelt 88 pontos jogi szabályozás egészen 1848-ig autonómiájuk vezérfonala maradt.³ A székely kiváltságokat, ahogyan a 15. századtól a kunokét és a jászokét is, bizonyos jogokra vonatkozóan időről időre módosították, megerősítették, társadalmukhoz igazították.

Az említettekéből kitűnik, hogy a 13. század a magyarországi nagyobb autonóm egységek kialakulásának a kora. Magyarország nemzetiségei közül a németek, azaz a százszok és a székelyek mellett a jászok és kunok rendelkeztek külön jogra támaszkodó autonómiával. Autonómiájuk különbségei a népcsoportok belső társadalmi berendezkedésének különbségeiből következtek. További fejlődésükre ugyanez mondható. A székely székek az ősi szervezeti felépítést megtartva a vármegyékhez közeledtek. Katonai jellegük viszont megővta őket a teljes hasonulástól, s megtartotta a székely szabadság egyedi vonásait. A kun autonómia sajátossága, hogy a királyi kiváltság dokumentuma, a „kun törvény” évszázadokra feledésbe merült. A törvény szövegére tétel-hivatkozás nem történt, de paragrafusai a gyakorlatban érvényesültek, s a köztudatba beépültek. 1279-ben a kun törvény kijelölte letelepedési területeiket, de annak koronabirtok jellegén nem változtatott. Gyárfás István szerint a 15. században átalakuló magánjogi viszonyokból ered a jellegzetes jászkun leányági és özvegyi öröklési jog kialakulása.⁴ A jász és kun székek, illetve településeik helyi igazgatása és jogszolgáltatása megőrizte az autonómiát, de a magyar falvakhoz igazodott.

A kunok és jászok jogszolgáltatását az 1630. évi 43. tc. kapcsolta össze, de a nádorok címébe csak I. Lipót uralkodásától foglalták be „Comes et Judex Jazygum et Cumanorum” megnevezéssel. A jász- és kun székek területei Kis- és Nagykunssággá formálódtak, majd a 17. század közepén felbukkant a „districtus” kifejezés, de még a széki tagoltság is funkcionált. A Kunság és a Jászság függetlenedése a vármegyéktől az időről-időre hangoztatott, megerősített kiváltságaik, a nádori főhatóságuk, s kinevezett nádori főkapitányuk, és az eltérő és elkülönült adózásra törekvésük által történt. A folyamatban 1682 a határkő, amely a vármegyéktől való elszakadásukat, s a jászkun autonómia megújulását jelezte. Igaz ez az autonómia csak rövid ideig maradhat majd életben.

Szabályalkotó tevékenység a Jászkun kerületben

Az 1682-től önállósuló Jászkun kerület a nádor legfőbb bírósága és saját kapitányai joghatósága alá került⁵. I. Lipót király még 1682-ben megengedte, hogy „minden következő időnkig tisztjeiket és más bíróikat maguk választhassák és nevezhessék ki maguk közül, akiket akarnak”⁶. Önkormányzatukat 1696-ban a szabad költözési jog, valamint a rév és vámmentesség egészítette ki. 1701-ben azonban a király eltörölte az összes kiváltságot, amit a jászok és kunok az idők során a magyar királyoktól kaptak, s kötelezte őket mindazon terhek teljesítésére, amelyekre az ország más jobbágysai is köteleztettek⁷. Az eltörölt kiváltságok közül a továbbiakban is fel-fel

³ Vofkori 1999.

⁴ Gyárfás 1883: 446–447.

⁵ Pintér (szerk.) 1910: 27.

⁶ Pintér 1910: 74. Közli Kiss 1979: 39.

⁷ Pintér (szerk.) 1910: 76–77.

bukkant: a szabad bíróválasztási, a szabadköltözési, a harmincad- rév- és vámmentesség joga. A jogfosztási folyamat betetőzéseként 1702. március 22-én megkötött az adásvételi szerződés a Német Lovagrenddel. A koronabirtokon elterülő Jászkun terület földje és népe földesúri uralom alá került, a korona csupán a királyi jogokat tartotta meg: az állami adóztatás és a katonai beszállásolás jogosultságait. Az akció óriási felzúdulást és ellenállást váltott ki, a beiktatási ceremóniakon a megjelentek szóban és írásban kifejezték tiltakozásukat. A beiktatáson a Budáról és Egerből kivezényelt katonai alakulatok jelenlétét magyarázta, hogy „a Német Lovagrendnek eladott jászkunok, akik magukat szabad embereknek állítják, de bizonyítani nem tudják, minélfogva jobbágyoknak tekintendők, ellenséges magatartást tanúsítanak az új földesúrral szemben”.⁸ Az adásvétel a terület minden lakóját jobbágyosorba süllyesztette volna, de később a nemesek kérelmére a Lovagrend nagymestere ígéretet tett a nemesi kiváltságok meghagyására. Az ígéret tartalmazta, hogy a nemesek „nem lesznek alávetve olyan bíráskodásnak, mint a colonusok, a rusticusok, a jobbágyok, földjeiket, rétjeiket, minden ingatlan és ingó vagyonukat törvényesen, igaz jogcímmel bírhatják, mint más nemesek.”⁹ Témánk szempontjából kiemelendő, hogy a kerületek és településeik közigazgatása változatlanul megmaradhatott, a főkapitány és a nádor főhatalmát azonban eltöröltették. A főkapitány irányítási funkcióit a Lovagrend által kinevezett adminisztrátor látta el, aki nem egyszer önhatalmúlag a főkapitány megnevezését alkalmazta önmagára. A partikuláris kerületek élén (Kiskun, Nagykun, Jász terület) továbbra is választott kapitányaik állhattak.

Az elkövetkező időszak a Jászkun terület népe számára óriási anyagi megterhelést és szabadságaik sárba tiprását hozta. Az elkeseredett lakosság szinte természetes következményként az 1703-ban kirobbanó Rákóczi-szabadságharcban Rákóczi mellé állt, aki elismerte kiváltságaikat. A szabadságharc bukását követően 1710-től a Lovagrend ismét gyakorolta földesúri hatalmát. A választott kapitányok hatásköre névlegessé vált, közgyűléseket csak a földesúr által kinevezett provisorok engedélyével és jelenlétében tarthattak.

Kiépült a lovagrendi adminisztráció, de megmaradt és egyre differenciáltabb lett a helységek önkormányzati igazgatása. Bár teljes autonómiáról szó sem lehetett, bírósági gyakorlatukban választott tisztségviselőik számontartották az egykori kiváltságokat. A tilalom ellenére a községek vezetői titokban gyűléseztek Jászberényben, s közös panasziratokat szerkesztettek a Lovagrendhez és Bécsbe az Udvari Kamarához. Titkos közgyűléseik megbízásából 1711-től küldöttjeik voltak Pozsonyban, akik az eladatás megszüntetésén fáradoztak. A közbenjárások hatására 1715-ben az országgyűlés napirendre tűzte a Jászkun terület ügyét. A követek állást foglaltak amellett, hogy a koronabirtok eladása törvénytelen volt, s az 1715. XXXIV. tc.-ben az öröktulajdont zálogra változtatták.¹⁰

Az összeírások minden jászkun településen a környező mezővárosok igazgatásához hasonló közigazgatási szervezetről tanúskodnak. A hivatali írásbeliség egykorú

⁸ Kiss 1979: 53.

⁹ Kiss 1979: 59.

¹⁰ Bánkiné Molnár 2005: 35–46.

iratai híven tükrözik az önkormányzat működését.¹¹ A községek szervezettségét nem lehetett többé semmissé tenni. A nagykun településeken, a Felső-Kiskunságban és Halas mezővárosban a XVI. század közepétől hatott a protestáns szellemiség, mely támaszul szolgált önállósági törekvéseikhez. Halason (Kiskunhalason) a városi tanács, majd megalakulása után a presbitérium gyakorolta az egyházfegyelmet. A református egyházközség anyakönyvében 1690 és 1792 között összesen 289 paráznaságot jegyeztek fel, az egyéb vétségek száma elenyésző. Mindössze 5 tolvajság és egy-egy káromkodás, ill. hamis esküvés lett megörökítve.¹² A többségében szintén reformátusok által lakott Nagykun kerületben gyakran alkalmazták a közösség előtti megszegyenítést. Az egyház által eklézsiakövetésnek nevezett megszegyenítés a templomban zajlott, a szentmisén megjelentek előtt. A bűnhődésre kötelezett megvallotta vétkét a közösségnek és bűnbánata megerősítéséül megfogadta, hogy többé nem követi el azt. Az ily módon nyert megbocsátás mellett legtöbbször a tanács bírósága is kiszabta a szerintük megérdemelt büntetést, pálcázás vagy pénzbüntetés formájában. Túrkeve tanácsai jegyzőkönyvébe 1726–1730 között tíz olyan esetet jegyeztek be, amelyben a vétkest eklézsiakövetésre ítélték. A bűnelkövető megszegyenítése minden esetben a vasárnapi istentiszteleten történt, mert akkor a település minden lakosa köteles volt a misén megjelenni, tehát az egész falu tanúja lehetett a bűnbánatnak. Igaz, a megszegyenítő procedúra után az ügyet lezártak tekintették, s a bűnös továbbra is a faluközösség tagja maradhatott. A lakosság előtti megszegyenítő büntetésnek ezt a fajtáját nem csak a kun és jász településeken gyakorolták, a székelyek körében is alkalmazták. Gazda Enikő Orbaiszék példáján keresztül az egyházi büntetések egyik leggyakoribb formájának említi,¹³ szerinte főleg a paráznaságot büntették a közösség előtti nyilvános bűnbánat kiszabásával. Túrkevén esküszegőket és tolvajokat is büntettek eklézsiakövetéssel.¹⁴

A jászsági települések többségükben a római katolikus vallást követték, maguk szervezték gazdasági életüket, tanácsaik önállóan irányították a települést, melynek rendjét közösen tartották fenn az egyházzal. A helyi bíraskodási gyakorlat talán korszakunkban támaszkodott legerőteljesebben a lakosság erkölcsi ítéletére, szokásnormáira. Példaadó a székváros Jászberény volt, ahol 1701-ben a helyi bíróság arra ítelt egy káromkodót, hogy *„fában hallgasson misét és prédicatiot egy vasárnap, illetén conditio alat hogy ha maszor azon dolgot el követii kővel veretessen agyon.”*¹⁵ Az ítéletet a főbíróval az élen 3 tagból álló testület hozta. Hasonló ítéletekről a következő évekből több feljegyzést olvashatunk a jegyzőkönyvben. A helyi tanács ítélezésében egyértelmű a jogszokások ismerete. A szokásra alapozott közéletben a tulajdon és az erkölcs elleni jogsértések esetében a falu közössége hallgatólagosan elfogadta az őseitől reá hagyományozódott írott törvényben, statutumban sem rögzített büntetési szokásokat. A hitszegők bűnhődésébe például, a jász településeken is beletartozott az eklézsiakövetés, ami akár mellékbüntetés is lehetett. 18. századi levélből tudjuk,

¹¹ MNL JNSZML [Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megye Levéltára] fondjainak és állagainak jegyzéke 1988.

¹² Szakál 2014: 422.

¹³ Gazda 2000.

¹⁴ Bánkiné Molnár 2018: 301–307. Az eklézsiakövetésre és további megszegyenítő büntetésekre a Jász-kunságból példákat említi: Nagy 2013, 2019.

¹⁵ MNL JNSZML Jászberény, Protocollum 1696–1720. 9.

hogy egy jászberényi ember Jászkiséren vitába keveredett arról, hogy a pataki vagy a debreceni kollégium jobb. A vita közben azt mondta, hogy Patakról deákot ne hozzanak, mert a patakiak az ünnepre köszöntő levelet készítenek, amiért pénzt kérnek. A férfit eklézsia káromlással vádolták meg és a bíró kalodára ítélte. A férfi az ítélet után hallotta, azt beszélik, hogy a süvegét kivetik az Eklézsziából.¹⁶ Utóbbi mellékbüntetés talán jobban megszegényítette a bűnöst, mint a kalodába zárás, hiszen a közösség megvetését fejezte ki. A tolvajok bűnhődésében a megszegényítéssel összekapcsolt fenyítést alkalmazták, amikor a tolvajt a templom előtti botozás után még pellengérré állították, esetleg az általa ellopott tárgyat is közszemlére tették. A lakosok megkárosítói pedig akár kitagadással, földjük elvételével bűnhődhetnek. A károkozások a bíróság döntése alapján a kártérítés mellett pénzbüntetést vagy testi fenyítést vonhattak maguk után. A felsoroltak bármelyik büntetési fajtáját elszenvedhette, aki meggondolatlanul káromkodott és cselekedete a bíróság elé adatott. Jászdózsán 1744-ben írásba foglalták, miként és milyen büntetést kapjanak az Isten ellen káromkodók. „*A Szent Lélek Malaszttya és Istennek segítségébül tettünk ilyen törvényt, mellyet meg is tartunk, s mind pedig megh tartatunk alattunk valókkal is, hogy valaki Isten ellen káromkodik Attával, és Teremtettével akár ki légyen az, minden személy válogatás nélkül az Deresben, vagy is a Templomnál lévő kalodában meg csapatik, vagy is Bünttetetik ötven pálczával, vagy 50 korbáccsal, mely büntetést semmi némű fizetése az Bűnösnek, vagy más adományá ell nem vétetik, mely Káromkodókra vigyázók is rendeltettek...*”¹⁷ Tehát a helyi jogszokások alapján szabták ki a penitenciát.

A földesúri hatalom alá tartozó Jászkun kerületben a községek tanácsa minden településen kiterjesztette joghatóságát az erkölcsi normák megtartására. Az esetek feljegyzése a tanács jegyzőkönyvében olvasható. Például, amikor Túrkeve felesküdtött mézárása Mészáros Varga István egy neki levágásra átadott marhát „*mázsálatlan*” mért ki, „*hiti ellen cselekedett*”¹⁸ megszegényítő bűnhődése a becsapott közösség előtt megfelelt a helyi jogszokásoknak és a református egyház erkölcsi elvárásainak. A Nagykun és a Kiskun kerület protestáns többségű településein a 18. század első felében a helység- és az egyházvezetés összefonódott szervezetileg. Az összefonódást tükrözik azok a bejegyzések, amelyek a túrkevei tanács jegyzőkönyvében az egyház által is büntetendő vétkek büntetési tételeiben mutatkoznak.¹⁹ A valláserkölcsi normák megtartását a lelkészek és a presbiterek felügyelték, de tevékenységükben mindenkor támaszkodhattak a tanácsra, a világi hatalom helyi testületére. Több szenátor az egyháztanácsban is funkcionált. Az összefonódás bizonyossága éppen a tanácsí jegyzőkönyvekben feljegyzett egyházi büntetések sora. Kisújszálláson, ahol a falu török idők utáni betelepítését 1717-től számíthatjuk, kezdetben szintén a tanács töltötte be az egyháztanács szerepét, és a helyi prédikátor jelenlétében büntették meg a valláserkölc ellen vétkezőket. Kisújszálláson²⁰ csak a 18. század utolsó harmadában működött külön egyházi ítélőszék, a megelőző évtizedekben a főbíró látta el az egyházgondnoki feladatokat, s az egyház irányításában több tanácsnok vett részt.²¹

¹⁶ MNL JNSZML Jászberény keltezetlen levelek a XVIII. századból Rsz. 433.

¹⁷ MNL JNSZML Jászdózsza Protocolluma 1738–1782./1744.11.

¹⁸ MNL JNSZML Túrkeve, Protocollum 1730. 39.

¹⁹ Barna 2018: 182–231.

²⁰ Szabó 1987.

²¹ Ducza 2014: 15–21.

Kunhegyesen²² 1754-től dokumentálták a házassági anyakönyv utolsó lapjain az egyház fegyelmi ügyeit.

A Jászkun kerület népe soha nem békélt meg a földesúri alávetettséggel. Az ellentétek folytonos forrása volt, hogy a Német Lovagrend, majd 1731 után az új földbirtokos Pesti Invalidus Ház sem tudta a tervezett, robotkényszeren alapuló majorsági gazdaságokat kialakítani. Ehhez sem pusztá, sem munkaerő nem állt rendelkezésükre. A jászkunsági községek csak a földesúri árenda fizetésére voltak hajlandók, majorságok létesítéséről hallani sem akartak. A majorsági gazdálkodáshoz szükséges robot bevezetése ellen az adásvételi szerződés adta az ellenállási lehetőséget. A szerződésbe befoglalták, hogy a jászkunságiak a királyság törvényeiben elfogadott szokás szerint kötelezhetőek robotra, így az adott helyzetben őket csak külön országgyűlési határozattal lehetett volna robotra kényszeríteni. A Lovagrend az országgyűlést megkerülve inkább amellet maradt, hogy az árenda összegébe a robot értéke is bennfoglaltatik.

Sajnos hiteles helyi források alig maradtak a földesúri alávetettség első évtizedéből. A helységek jegyzőkönyvei²³ az 1720 utáni időszakból tartalmazznak témánk szempontjából érdemleges bejegyzéseket. A jogélet fejlődését azonban a jegyzőkönyvekben gazdasági, számadási és bíraskodási bejegyzések már 1720 előtt is bizonyítják. Érzékelhető, hogy a község választott elöljáróin keresztül irányítóan szól bele a lakosság legkülönbözőbb megnyilvánulásaiba, maga szervezte a helyi közösséget. A legtöbb helyi rendeletre – az írásbeli statutum hiánya miatt – a bekövetkezett jogsértés büntetésének feljegyzéséből következtethetünk. Amikor a veszekedő felek a tanács jelenlétében békét kötöttek egymással, a vétkesek már a békekötéskor felhatalmazták a tanácsot, hogy az a békesség felbontása esetén büntetést szabjon rájuk. Mindezt kezük vonásával és a tanács jelenlévő tagjainak névszerinti felsorolásával hitelesítették. Máskor a *helytelen felfortyanást* elkövető a pénzbüntetés mellett ismétlődés esetére a régi szokásra hivatkozva elfogadta, hogy „*ha az után elkövetem régi mód szerint az Város haza ablakán örök gyalázatoma az Süvegem is hajíttassék ki*”.²⁴ Mindenre, aki a bírói parancsolat ellen vétett a megszegés várt, pellengérré állították, nyilvánosan megbotozták vagy egyéb büntetést szabott rá a helyi ítélkező fórum. Túrkeve ítélkezésében például, a vizsgálati személy bűnösségét az ítélkezés első főruma a tanács szavazással döntötte el. A „*felek megjelentek a faluházban, ahol a Bíró Úr a N Tanátsal törvényszéket ült*”, meghallgatták a pereskedőket és a tanukat majd szavaztak. A büntetést az kapta, akit többen tartottak bűnösnek.²⁵ A döntést, a közösségi együttélés szigorú szabályait a lakosság elfogadta, hiszen a bíraskodás jogforrásai a népgyűlések gyakorlatában és a helyi jogszokásokban, tehát saját értékrendjükben gyökereztek.

1726 tavaszán Jászfényszaruban a „*Jász Fényszarusi Bírák, Tanács, és Közönséges Lakosok*” közösen határozták el, hogy 4 kérelmező helyi gazda megtarthassa az előző

²² Dienes 2002: 45–52.

²³ Jászberényben 1696-tól, Jászfényszaruban 1697-től, Jászsalsószentgyörgyön 1736-tól, Jászdózsán 1739-től, Jászmihálytelken 1735-től maradtak meg a tanács jegyzőkönyvei. A Nagykun kerületből Túrkeve, Karcag, Kunmadaras tanácsi jegyzőkönyvei tekinthetők a redempciót megelőző korszak hiteles forrásának. A Kiskun kerületben Kiskunhalas városkönyve 1709-től tartalmaz bejegyzéseket.

²⁴ MNL JNSZML Jászberény, Protocollum 1696–1720. 42. 1717. ápr. 7.

²⁵ MNL JNSZML Túrkeve Tanács jkv. 1729. márc. 21. Közli Őrsi 1996: 5–59.

évi kertek alatti földjét.²⁶ A határozatból két jogszokás alkalmazására következtethetünk. Az első azoknak a gazdáknak a nagyobb megbecsüléséről tanúskodik, akik régebben éltek a faluban. Őket a helyi közösség előnyben részesítette, hiszen helyben lakásuk gazdálkodásuk, a közösségbe történt beilleszkedésük mintegy előjogot biztosított az új beköltözőkkel szemben. Ugyanekkor mivel a nevezett gazdák arra törekedtek, hogy a ház fundushoz közelebbi, ezért könnyebben művelhető földet szerezzenek, rést ütöttek azon a korábbi jogszokáson, mely szerint a település közös földjének felosztása házsor szerint mindenkinek egyenlő módon történt. Régebben ugyanis nem részesítettek előnyben egyes személyeket, hanem évenként máshol kezdték az osztást, tehát az új parcella nem volt azonos az előző esztendőben használttal. A változást legitímálta, hogy a négy nevezett lakos kérelmére nem csak a tanács tagjai hozták meg a határozatot, bár ők hitelesítették. A jegyzőkönyvben olvasható, hogy a jelenlévő közös lakosok egyet értettek a változással. Formálisan nem tekinthetjük a rendelkezést falutörvénynek, mégis a szabadság emlékéért megőrzött közösség önrövidítése tükröződik a falu határozatában. Jászakiséren a megszorított tilalomtörések irányítják figyelmünket arra, hogy a tilalomtörők valójában a földbirtoklás régi szokásai ellen cselekednek. 1724-ben tilalom ellen véghez vitt gyeptörésért 3 forint büntetést szabott ki a bíró, ráadásul a vetést lefoglalta a falu szükségére.²⁷ Hasonló büntetést kapott a többi gyeptörés tilalmát elkövetett gazda is. Két esztendő múltán 1 forintba enyhült a gyeptörés büntetése, bizonyára ekkor már a közvélemény nem ítélte olyan nagy vételnek a gyeptörést, hiszen közérdek volt a vetésterület növelése, bár kizárólag volt a csóvázott karók birtokhatárt jelölő funkciója. Az új szabályozás Jászberényben született meg, ahol határozatba foglaltatott, hogy a legeltetésre használt puszták és a szántók között olyan széles utat kell hagyni, amely alkalmas arra, hogy azon nyolcökrös szekér vagy ekés fogat elférjen, sőt megfordulhasson. A földműveléshez bizonyára nyolcökrös fogatra volt szükség, ám mivel nem minden gazda rendelkezett ilyen fogattal, többen összeálltak, cimboráltak, amint később az összeírásokban is az igaerő nagyságát jelző fogalom lett a cimborá ökrök. A bekövetkezett változások rögzítésére nem alkottak írásba foglalt statutumot, azt a tanács határozata pótolta. A határozat precedenst szolgáltatott a változáshoz, s a továbbiakra jogszokást teremtett. A népi jogalkotás kis körei – az említetthez hasonlóan – a mindennapi élet számos problémájára teremtettek megoldást.

A helyi tanács feladata volt a népesség együttélésének szabályozása. A Jászkun kerületnek 1702-ben bekövetkezett eladatása után megmaradt koronabitoki státusza, sőt, továbbélt 1731 után is, amikor a kerület földesura a Pesti Invalidus Ház lett. A koronabirtok autonómiájába beletartozott a különböző szintű szervezeti egységek önkormányzata, igazgatása és jogszolgáltatása, a statutum alkotására és a hozott rendelkezések végrehajtására is kiterjedő hatalom. Ugyanekkor a Német Lovagrend és később a Pesti Invalidus Ház is törekedett minél több szabadságjogot elvonni, földesúri hatalmát minden szinten érvényesíteni. A helységek az eladatás első pillanatától számos vonatkozásban ellenálltak a földesúri törekvéseknek. A caducitas, azaz a magvaszakadtak utáni örökösödés a kerületben nem a földesurat, hanem a

²⁶ MNL JNSZML Jászfényszaru Protocollum 1., 1726. 12.

²⁷ MNL JNSZML Jászkisér Inquisitiones et alia acta senatorum 1722–1763. 20.

helyhatóságot illetve ugyanúgy, mint a szabad királyi városokban. Életben tartották a lakosság szabad költözési jogát, tiltakozásaiknál a helyi tanácsok gyakran fenyegetőztek, hogy a túlzott terhelés miatt kiköltöznek a kerületből. Amellett, hogy a robotkényszer soha nem sikerült elfogadtatni a lakossággal, a községek tanácsai élükön a főbírókkal, a beneficiumok kezelési és felügyeleti jogát megőrizték, s azok jövedelmeiből saját gazdasági forrást nyertek önkormányzataik működtetéséhez. A királyi kisebb haszonvételek a földesúri jövedelmekhez tartoztak volna, de a helyhatóságok ellenállása miatt a földesúri hatóságok nem tudták felmérni azokat. A helyi előljáróságok a beneficiumokról semmiféle nyilvántartást nem vezettek a földesúrnak, aki éppen ezért csak részben tudta e jövedelmet az árendába beszámítani. Életben maradt régi jogforrásokban gyökerező vámmentességük is. Amikor a pestisjárvány után a nagykunsági állatkereskedőktől vámot szedtek, a kerületek kérelmére Pálffy János nádor megújította országos vám- és harmincad-mentességüket.²⁸ Ez sok egyéb bizonyság mellett a nádorral tartott jogfolytonos kapcsolatról tanúskodik, annak ellenére, hogy a nádor a jászkunok legfőbb bírói tisztségét 1702 óta nem gyakorolhatta. 1734-ben Karcag is mezővárosi rangot kapott, immáron mindhárom kerület központja mezőváros volt. A földesúri udvarházakat és allodiumokat a Pesti Invalidus Háznak nem sikerült létrehozni, viszont mindhárom kerületben a lakosság költségén felépültek a kerületi székházak.

1731 után, amikor a lakosság szabadparaszti státusza taksás jobbágyi gyakorlattá változott, a helységek saját rendszabályaikkal igyekeztek mederben tartani mindennapjaikat. A lakosokkal kibővített tanácsuléseken hozott határozatok lényegében helyi rendeleteknek, paragrafusokra nem tagolt statutumoknak tekinthetők. Statutum jellegű rendelkezések születtek összerületi, kerületi és települési szinten. A rendelkezések egymásra épülése megfigyelhető a helyi rendeletek szövegében, illetve azok hierarchiájában. Mindez közvetett módon bizonyítható, hiszen nem áll rendelkezésünkre a megalkotott rendszabások halmaza, amint az a székelyek vonatkozásában Imreh István²⁹ közléseiből ismert. A Jászkun kerület vonatkozásában csupán néhány megmaradt dokumentumból következtethetünk a rendszeres helyi rendeletek alkotására és érvényesülésükre. Túrkeve például 1730-ban kerületi statutumra hivatkozik a bírósági eljárásban szükséges hatáskörök megtartásánál. Az ítélezési gyakorlatban szintén kerületi statutumra hivatkozik 1731-ben Jászkóhalma, 1737-ben Karcag, Halas mezővárosban 1740-ben magatartási szabályokat alkottak kerületi törvényszéki határozathoz igazodva.³⁰ Teljes terjedelmében megmaradt a kerületek alkaptányának előlülésével megtartott Jászkun kerületi közgyűlésen hozott statutum. A szabályrendeletet 1737. november 20-án fogadták el és hirdették ki a közgyűlésen jelenlévők előtt, hatálya a kerület minden falujára és mezővárosára kiterjedt. A Lacházán tartott közgyűlés statutuma tartalmazta, hogy *„Minden lakos a maga panaszt köteles bejelenteni. A főbíró minden hétfőn összehívja a tanácsulést, erről a megelőző vasárnap este a kisbíró útján értesíti az esküdteket [...] ha valaki a bíró parancsának ellenszegül, vagy csak hallgatással elmulasztja, megfogattassék, a prédikációig*

²⁸ Kiss 1990.

²⁹ Imreh 1973.

³⁰ Kiss 1992: 184–195.

pellengérre állván, az egész nép láttára megcsapattassék. Ha valamelyik bíró a tanács végzéseit nem hajtja végre 6 Ft büntetést fizessen."³¹

Külön particularis kerületi szabályzatok is születtek. 1740-ben a Kiskun kerületre érvényes határozatban Mária Terézia királynő kegyes parancsolatára hivatkozva rendelkeztek a káromkodókról, a kocsmai verekedésekről, a tilos helyen pipázókról és a rendelkezéseket megszegők büntetéséről. Ez esetben felsőbb rendelkezés helyhez szabásáról volt szó, a rendelkezést a kerületi kapitány hirdette ki a kerület népének, záradékolva a megjegyzést miszerint a helyi előjárók kötelessége a rendelkezés megtartását tisztségük elvesztésének terhe mellett felügyelni.

A Jászkun kerület településein mindenütt tanácsi irányítással és lakossági közreműködéssel zajlott a *helyi törvények* alkotása. 1738-ban Jászberény mezőváros tanácsa arról alkotott statutumot, hogy ha valaki a tanács utasítására nem jelenik meg a városházán 3 forintra büntettség, továbbá arról, hogy a tanács utasításainak milyen esetekben tartoznak engedelmeskedni a város lakosai,³² például, pénzbüntetést szabtak ki a gazdára, ha nem jelent meg a bíróválasztáson. Karcagújszálláson a bérekről hoztak tanácsi határozatot. A Nagykun kerületi Kunmadaras faluban 1736-ban ötpon-tos szabályzatot fogadtak el az adózásról.³³ A kollektív szabályozó tevékenység az élet szinte minden területére kiterjedt, 1743-ban még az öltözködés mikéntjére is.

A székely és a jász-kun helyi jogalkotás különbségei

A fellelt statutumok alapján megkíséreltem összehasonlítani a székely és a jászkun helyi jogalkotást. Ismételten megemlítem, hogy mindkét etnikum és terület bizonyos külön jogokra épült autonómiát nyert a 13. században.

A székely falvakban a *communitas* fogta össze a helység lakosságát. A *communitas* olyan intézménye volt a székelységnek, amely az életnek keretet nyújtott, a gazdálkodásnak, az igazgatásnak szervezett formákat biztosított, a falu lakóit egybe fogta és képviselte más társadalmi alakulatokkal, főleg pedig a felsőbb hatóságokkal szemben."³⁴ A faluközösség belső ügyeit a falugyűléseken, a faluszéke és a választott előjárók intézték. A falugyűléseken – ahol a falutörvényeket hozták – a falu minden lakosa megjelenhetett és részt vehetett a törvényhozás folyamatában. A falu gazdasági életét a falugyűlés irányította, a rendbontók megbüntetésére a maguk által elfogadott falutörvények adtak felhatalmazást. A kisebb törvénykezési ügyek fóruma a faluszéke, a mindennapok rendjének megóvásában a falutörvények útmutatása szerint ítélezhetett.

A Jászkun kerület településeinek helyi törvényalkotása, amint a helységek igazgatását szabályozó statutumok, szervezett intézményi keretek között a helyi Tanács közreműködésével születtek. Bár az írásban megmaradt legrégebbi kerületbeli statutumok mintegy százötven évvel később keletkeztek a székely falutörvényeknél mégis számos, a népesség megőrzött szabadságából eredő hasonlóságot fedezhetünk fel gyökereikben. Kétségtelenül megállapítható, hogy a 13. században elnyert etnikai

³¹ MNL PML Kiskunlacháza Tanácsának iratai: Caps. A. F. 3. No 7./1737.

³² MNL JNSZL Jászberény Protocolluma 1738. febr. 6.

³³ MNL JNSZML Kunmadaras tanácsi jkv. 1736. 344; Őrsi 1995: 193.

³⁴ Imreh 1973: 21.

autonómiákból kiharadt önrendelkezés idővel mind a Jászkun kerületben mind a székely székekben helyi rendeletekben, falutörvényekben öltött testet. 1745 előtt a Jászkun kerület helyi törvényeinek legfőbb sajátosságát az jelentette, hogy többségüket a tanácsok gyűléseiben alkották és fogadták el sokszor feltüntetve az ülésen megjelent közlakosok nevét is. Utóbbiakkal a hozott és elfogadott rendelkezés hitelességét erősítették. Tehát a Jászkun kerületben a helyi szabályok kevés kivételtől eltekintve nem népgyűlésben születtek, mint a székely falvak helyi szabályai. A lakosság mégis tiszteletben tartotta hiszen saját szabadon választott elöljáróik a lakosok egy részének közreműködésével alkották és alkalmazták közösségük rendjének megtartására.

Irodalomjegyzék

BARNA Gábor

- 2018 Adatok a vallás szerepéhez a Nagykunság életében. In Örsi Julianna (szerk.): *A Nagykunság földje és népe*. 182–230. Szolnok – Túrkeve: Túrkevei Kulturális Egyesület – Finta Múzeum – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága.

BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet

- 2005 *A jászkun autonómia*. (Dél-Alföldi évszázadok 22) Szeged: Csongrád Megyei Levéltár.
- 2016 A földbirtoklás és földhasználat jogszokásai a Jászságban a 18. században. In Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.): *Vízöntő. Ünnepi kötet a Jászságról Bathó Edit tiszteletére*. 129–136. Szolnok: Damjanich János Múzeum.
- 2018 Az egyház hatása a kun kerületek helységeinek jogi kultúrtörténetére, népi kultúrájára. In Örsi Julianna (szerk.): *Jászkunsági gyökerek*. 301–308. Szolnok – Túrkeve: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület – Túrkevei Kulturális Egyesület.

BOTKA János

- 2000 *Kunok-Jászok Katonáskodása és ünnepi bandériumai*. Lakitelek: Antológia Kiadó.

DIENES Erzsébet

- 2002 A református egyház irányító szerepe az egyháztagok mindennapi életében. Kunhegyes jegyzőkönyvi és anyakönyvi bejegyzéseinek néhány tanulsága a 18–19. századból. *Egyháztörténeti Szemle* 3:2. 45–52.

DUCZA Lajos

- 2014 A református egyházközség születése. In Ducza Lajos – Gulyás Sándor – Mihály Árpád: *Kisújszállási református gyülekezet és templom története*. (Helytörténeti füzetek 32) Kisújszállás: Kisújszállás Város Önkormányzata – Kisújszállási Református Egyházközség – Kisújszállási Művelődési Központ és Könyvtár.

GAZDA Enikő Sz.

- 2000 Egyházi büntetések Orbaiszéken a 18. században. *Acta. A Székely Nemzeti Múzeum és a Csíki Székely Múzeum Évkönyve* 1. 313–324.

GYÁRFÁS István

- 1883 *A jász-kunok története III. 1301–1542-ig*. Kecskemét: Szilády.

IMREH István

- 1973 *A rendtartó székely falu*. Bukarest: Kriterion.

KISS József

- 1979 *A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 1990 Helyhatósági bíráskodás a Jászkun Kerületben az 1730–40-es években. *Cumania. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Évkönyve* 12. 255–293.
- 1992 A Pesti Invalidus Ház jászkunsági földesurasága 1731–1745. Budapest: Akadémia Kiadó.

NAGY Janka Teodóra

- 2013 Közvélemény büntetések a Jász-kunságban. In Mészáros Márta (szerk.): *Jász-kunság kutatása 2012: legújabb eredmények a Jász-kunság régészeti, történeti, nyelvészeti és néprajzi kutatásában*. 346–360. Kiskunfélegyháza: Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- 2019 A református egyházfegyverkezési gyakorlat jogi kultúrtörténeti emlékei: székelykövek a Dunamelléki Református Egyházkerületben. In Borsy Judit (szerk.): *Reformáció a Dél-Dunántúlon*. 63–77. Pécs – Kaposvár – Szekszárd: Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára – Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára – Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára.

ÖRSI Julianna

- 1996 Túrkeve története a XVIII. században. In Örsi Julianna (szerk.): *Túrkeve földje és népe II*. 5–59. Túrkeve: Túrkeve Város Képviselőtestülete.
- 1995 A jász-kun törvények megvalósítása a mindennapi gyakorlatban. *Zounuk. A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára Évkönyve* 10. 87–109.

PINTÉR Jenő (szerk.)

- 1910 *Jászberény r. t. város levéltárában lévő kiváltságlevelek és oklevelek gyűjteménye*. Jászberény: Balázs Ny.

SZABÓ Lajos

- 1987 *Kisújszállás város története II. Kisújszállás története a XVI. századtól a XIX. század első negyedéig*. Kisújszállás: Karcagi Ny.

SZABÓ László

- 1974 A jászok magyarországi betelepődése. In Tóth János (szerk.): *Jubileumi évkönyv a Jász Múzeum Alapításának 100. évfordulójára*. 9–20. Jászberény: Jász Múzeum.

SZAKÁL Aurél

- 2014 Székelykő és pellengér a Duna-Tisza közén. In Kothencz Kelemen (szerk.): *Hátártelek és hagyásfák*. (Bajai dolgozatok 18) 420–432. Baja: Türr István Múzeum.

SZÁDECZKI-KARDOSS Lajos

- 1927 *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest: Franklin.

VOFKORI Mária

- 1999 A közigazgatási és jogi intézményrendszer és annak fejlődése a székelyeknél. In Kiss András – Kovács Kis György – Pozsony Ferenc (szerk.): *Emlékkönyv Imreh István nyolcvanadik születésnapjára*. 584–603. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület.